

اصلاحات نظام قضایی کشور و پیشنهادهای نمایندگان دوره ششم (سید حسن مدرس، دکتر مصدق، ملک الشعراء بهار)

راضیه یوسفی نیا

نماید. کمیسیون های مذکوره چهار ماه پس از تصویب این قانون منحل می شوند (مواد فعلی اصول تشکیلات و محاکمات و استخدام عدلیه مادام که بوسیله کمیسیون های فوق الذکر در ظرف چهار ماه پس از تصویب این قانون تغییر نکرده است، بقوه خود باقی است).

تبصره - وزیر فعلی عدلیه می تواند اشخاصی را که لازم می داند، اعم از اینکه سابقه استخدام دولتی داشته باشند یا نه، برای موسسات اداری و محاکم عدلیه انتخاب نموده موسسات و محاکم را از این اشخاص دایر نماید.

این اختیار برای مدت چهار ماه از تصویب این قانون است.

سازمانی دنباله رو و تابع وزارت دادگستری مبدل شد و بدین ترتیب پایه های نظام قضایی جدید در دوره رضاخان تحکیم گردید.

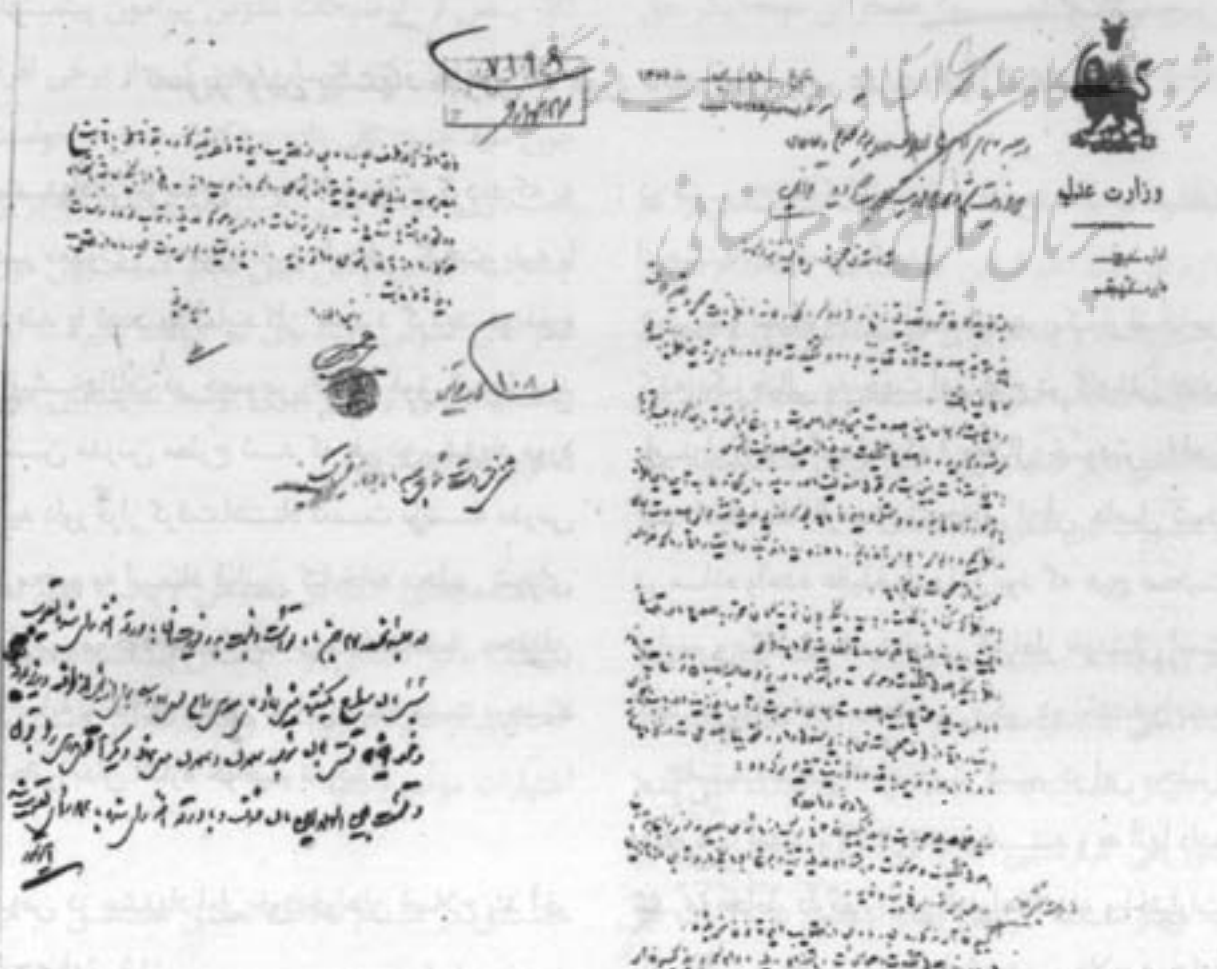
لایحه ای در بیست و هفتم بهمن ۱۳۰۵ با قید دو فوریت از سوی داور به مجلس ارائه شد. مقدمه این لایحه، نوسازی و اصلاح نظام قضایی کشور را در گرو تخریب دستگاه ناکارآمد و فاسد موجود معرفی نموده بود:

«ماده واحده - وزیر فعلی عدلیه مجاز است به وسیله کمیسیون هایی مرکب از اشخاص بصیر، موادی راجع به اصلاح تشکیلات و محاکمات و استخدام عدلیه تهیه و بموقع اجرا بگذارد تا پس از آزمایش در عمل به مجلس شورای ملی پیشنهاد

بزرگترین آرزوی مشروطه خواهان پس از استقرار حاکمیت قانون در ایران، نوسازی و اصلاحات در نظام قضایی ایران بود. از آغاز فعالیت مجلس شورای ملی، چالشی جدی بین سنت گرایان و تجدد خواهان حاکم بود که منجر به تصویب اصل دوم قانون اساسی یعنی نظارت پنج تن از مجتهدین واجد شرایط بر مصوبات مجلس و تطبیق آن با شرع گردید. از همین زمان عده ای از روشنفکران عهد مشروطه در صدد ایجاد تشکیلات جدید قضایی و «غربی شدن قوانین» برآمدند و از هر فرصتی استفاده می نمودند تا این نوسازی و اصلاحات در نظام قضایی را یادآور شوند.

علی اکبر خان داور، از جمله روشنفکرانی بود که در راس این حرکت قرار داشت. وی که از چهره های بارز سلطنت پهلوی و از مشاوران اصلی رضا خان بود، درست ۴۸ ساعت پس از قبول وزارت عدلیه، در روز بیستم بهمن ماه ۱۳۰۵، کلیه تشکیلات قضایی را در تهران منحل کرد و در بیست و هفتم همان ماه در جلسه علنی مجلس لایحه اختیارات خود را برای مدت چهار ماه تقدیم نمود. از مهمترین اقدامات وی: الغای کاپیتولاسیون، انحلال تشکیلات قضایی موجود و تاسیس نظام قضایی جدید بر اساس سیستم حقوقی فرانسه، بلژیک و سویس و تطبیق آن با وضعیت ایران، تجدید نظر در جذب و استخدام نیروهای قضایی، تدوین قانون مدنی، شکستن اقتدار قضایی علما و تصفیه روحانیون از مناصب قضایی، عرفی کردن مناسبات حقوقی در حوزه های مختلف حیات اجتماعی و مانند آن بود.

فعالیت های داور در زمینه فوق با پشتیبانی کامل مجلس صورت می گرفت. به این ترتیب مجلس به

لایحه درخواستی علی اکبر خان داور، وزیر عدلیه، در خصوص اصلاح نظام قضایی کشور

رئیس الوزرا (حسن)، وزیر عدلیه (داور) ۲»

مجلس پس از بحث و بررسی های لازم، ماده واحده فوق را از تصویب گذراند. موافقت جناح های مختلف مجلس ششم، از جمله جناح اقلیت مجلس که در راس آن مدرس و مصدق قرار داشتند نشان می داد که داور شخصیتی متنفذ و قدرتمند در دستگاه رضا شاه است. پیرامون تصویب این لایحه

شود: مواد فعلی اصول تشکیلات و محاکمات و استخدام عدلیه مادام که به وسیله کمیسیون های فوق الذکر و تصویب مجلس شورای ملی یا کمیسیون عدلیه تغییر نکرده به قوه خود باقی است و در عین حال مواد مصوبه کمیسیون ها موقتاً معمول بها خواهد بود. ۲»

اختیاراتی هم به آقای داور بدهیم. ولی دو نکته را باید خدمت ایشان عرض کنم و گمانم این است این دو نکته را نمی شود صحبت نداشت. یکی اینکه متجاوز از ده سال است یک قانونی مرتب شده. اهل خبره، کمیسیون عدلیه، یک مستشاری که آوردیم و قریب صد هزار تومان به او پول دادیم همه در او نظر کردند (و قانون امتحانی درست کردند) و یک قوانینی را به موقع اجرا گذارند. از اینکه وضعیت عدلیه ما هم حالا خوب نیست حرفی نیست، ولی حالا باید کاری بکنیم که آنچه که داریم تا یک چیزی جای آن نگذاشته ایم آنها را کان لم یکن نکنیم. اگر ان شاء الله این کمیسیون ها موفق شدند و یک قوانین و لوایحی ترتیب دادند و آنها را به موقع آزمایش گذاشتند و در ضمن هم تقدیم مجلس شورای ملی کردند و مجلس شورای ملی یا کمیسیون عدلیه به اجازه مجلس شورای ملی آنها را تصویب کرد، هر چه را که از این قوانین جدید تصویب کردند در مقابلش از این قوانین فعلی کسر و محو نمائید. اما به مجردی که این کمیسیونها نشستند و لوایحی ترتیب بدهد و آنها را به موقع اجرا و آزمایش بگذارد. ولی به مجرد اینکه کمیسیون ها رای دادند که این قوانین جدید به موقع اجرا گذارده شود نمی شود این قوانین فعلی را کان لم یکن تصور کرد. الغاء این قوانین باید به تصویب مجلس یا کمیسیون عدلیه باشد، به همان ترتیب که هر چه از این قوانین را مجلس یا کمیسیون تصویب کرد از قوانین فعلی کسر نماید...

یادداشت

مجلس شورای ملی

اداره

تاریخ: ... از ...
پیشنهادی که در ...
در ...
تصویر اولین پیشنهاد مدرس که مورد تأیید داور، وزیر عدلیه، قرار گرفت.

تصویر اولین پیشنهاد مدرس که مورد تأیید داور، وزیر عدلیه، قرار گرفت.

پیشنهاداتی از سوی نمایندگان مطرح گردید که به جز معدودی که مورد تأیید داور قرار گرفت، بقیه یا رد شد یا توسط نمایندگان مسترد گردید. دو فقره از پیشنهادات در خصوص لایحه فوق توسط سید حسن مدرس مطرح شد که هر دو پیشنهاد مورد تأیید داور قرار گرفت. اسناد دست نوشته مدرس در مجموعه اسناد قوانین کتابخانه مجلس شورای اسلامی موجود است که جهت استحضار محققان گرانمایه و علاقه مندان به این شخصیت برجسته روحانی بدان اشاره خواهیم نمود.

مدرس در پیشنهاد اول خود خواهان اصلاح بند آخر لایحه فوق شد:
«پیشنهاد می کنم آخر ماده به ترتیب ذیل اصلاح

در مشروح مذاکرات مجلس ششم، مدرس در دفاع از پیشنهاد خود می گوید:
«... بنده عقیده ام این است که هر یک از اشخاص که یک خیالی به جهت اصلاح در کله اش افتاد، باید او را آزاد گذارد که آن خیال خودش را اجرا کند تا انشاءالله الرحمن نتیجه ای از آن حاصل شود. در ماده واحده عقیده بنده این بود که هیچ صحبت نداریم و بگذاریم همینطوری که نظر خودشان است مجلس رای بدهند، لکن یکی دو نکته را بنده بی تناسب ندیدم که صحبت کنم. در این مجلس خیلی ها آمدند و اختیار تام خواستند و به آنها داده شد. ما بخاطر داریم رئیس الوزراها آمدند و اختیارات تام خواستند. قانون ۲۳ جوزا را دیدیم، خلاصه خیلی اختیارات تام دیدیم. حالا هم عیبی ندارد که یک

وزیر عدلیه: «در اینجا این نظری را که آقای مدرس فرمودند بنده هیچ مانع مقصود نمی بینم. امروزه یک قوانین و قواعدی هست و ما اصلاحاتی را که در قوانین می کنیم حاضریم که آن اصلاحاتی را که به موقع اجرا می گذاریم به مجلس پیشنهاد کنیم و البته تا وقتی که مجلس یا کمیسیون عدلیه مجلس به آن رای نداده است اسم قوانین فعلی را نباید ملغی شده گذاشت... و چون مقصود بنده هم همین است و با مقصود آقای مدرس یکی است، بنده این پیشنهاد را قبول می کنم و از آقایان موافقین هم خواهش می کنم موافقت بفرمایند.»
بدین ترتیب داور موافقت خود را با پیشنهاد اول مدرس اعلام نمود.

مدرس در دومین پیشنهاد خود عنوان کرد که نوشته شود: «پس از آزمایش مدت شش ماه» و معتقد است چون «آزمایش» جزو ماده بود و معلوم نیست که آزمایش برای چند مدت است از این رو قید شش

مواد مصوبه کمیسیون ها موقتا معمول بها خواهد بود. کمیسیون های فوق برای اجرای موادی که تصویب می نمایند، مدتی معین می کنند که پس از انقضای

که در سرتاسر کشور یازده حوزه بود اکنون به ۲۵ حوزه افزایش یافته است و متعاقباً نیز محاکم تازه ای تشکیل خواهد شد.^۲

بدین ترتیب مجلس با استقبال از این طرحها و تصویب قوانین مورد نیاز و وجهه قانونی بخشیدن به برنامه های نوسازانه تجددگرایان، به استقرار دولتی دیوانسالار، گسترده، متمرکز و تثبیت و تحکیم رژیم رضا شاه مدد رساند تا با سرعت بیشتری سیاستها و برنامه های شبه مدرنیستی خود را دنبال کند.^۸

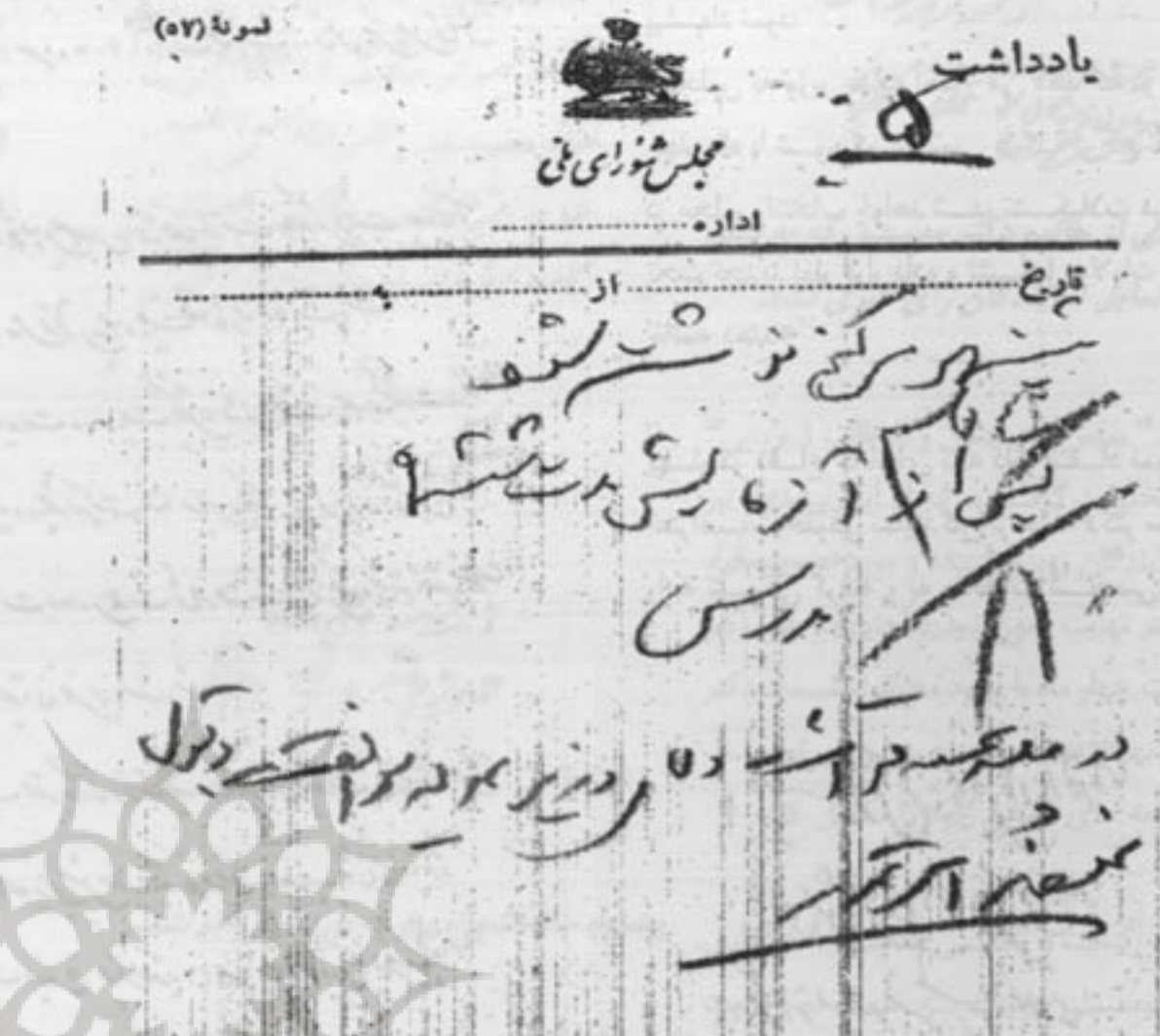
داور پس از گذشت حدود ۵ ماه، در جلسه ۱۱۹ پنجشنبه ۲۵ خرداد ۱۳۰۶ لایحه دیگری مبنی بر تمدید اختیارات مصوب بیست و هفتم بهمن ماه ۱۳۰۵ را به مدت چهار ماه دیگر خواستار شد.^۱

مدرس پیشنهاد نمود در این لایحه به جای ماده واحده نوشته شود: مجلس شورای اجازه می دهد که وزیر عدلیه کمیسیونی مرکب از اشخاص بصیر خوش سابقه به جهت رجوع به دوسیه ها و سابقه های قضات تشکیل داده رای کمیسیون را به موقع اجرا خواهند گذارد و نسبت به قوانین لوایح و اصلاحاتی مرتب نموده پیشنهاد به مجلس شورای نموده بعد از تصویب به موقع اجرا خواهند گذارد.^۱

داور پس از توضیحات مدرس پیرامون پیشنهاد خود که به این نکته اشاره نمود که از برخی افراد چون سید حسن تقی زاده و دکتر مصدق درخواست همکاری نمودند ولی ایشان نپذیرفتند. بنابراین چنانچه افرادی از این قبیل عضو کمیسیون مورد نظر آقای مدرس باشند وی نیز خواهد پذیرفت. این پیشنهاد پس از رای گیری توسط نمایندگان مورد تصویب قرار نگرفت.

مخالف بعدی که در خصوص لایحه فوق نظر داشت دکتر مصدق بود. ایشان پیشنهاد نمودند که اختیار قانونگذاری که وظیفه مجلس است از اختیارات موضوع شود.^۱

مصدق در مقام مخالف نطق مفصلی در این خصوص ایراد نمود: «... بنده آن دفعه با ماده واحده موافقت نکردم

تصویر دومین پیشنهاد مدرس که مورد تایید داور، وزیر عدلیه، قرار گرفت.

ماه لازم است تا وزیر عدلیه بتواند به مواد مطروحه عمل نماید.^۵ بدین ترتیب دومین پیشنهاد مدرس نیز مورد موافقت قرار گرفت.

سر انجام پس از بحث و بررسی های لازم ماده واحده زیر از تصویب گذشت: «وزیر فعلی عدلیه مجاز است به وسیله کمیسیون هایی مرکب از اشخاص بصیر، موادی راجع به اصلاح اصول تشکیلات و محاکمات و استخدام عدلیه تهیه و به موقع اجرا بگذارد تا پس از آزمایش مدت شش ماه در عمل به مجلس شورا پیشنهاد نماید. کمیسیون های مزبور چهار ماه پس از تصویب این قانون منحل می شوند.

موارد فعلی اصول تشکیلات و محاکمات و استخدام عدلیه مادام که به وسیله کمیسیون های فوق الذکر و تصویب مجلس شورای ملی و یا کمیسیون عدلیه تغییر نکرده به قوت خود باقی است و در عین حال

آن مدت، مواد مصوب به موقع اجرا گذاشته می شود و پس از ابلاغ کمیسیون ها، در آن مواد دیگر حق تجدید نظر نخواهند داشت.

تبصره: وزیر فعلی عدلیه می تواند اشخاصی را که لازم می داند اعم از این که سابقه استخدام دولتی داشته باشند و یا نه، برای موسسات اداری و محاکم عدلیه انتخاب نموده موسسات و محاکم را از آن اشخاص دایر نماید. این اختیار برای مدت چهار ماه از تصویب این قانون است.^۶

در روز پنجم اردیبهشت ماه ۱۳۰۶، عدلیه جدید با نطق افتتاحیه شاه در کاخ برلیان افتتاح شد و فرامین قضات به دست آنها داده شد. علی اکبر داور طی گزارشی اعلام کرد شعب دیوانعالی تمیز به چهار شعبه افزایش یافته است. در ولایات نیز قبلاً چهار شعبه استیناف وجود داشت که اکنون به هشت شعبه رسیده است. تعداد محاکم ابتدائی

کرده بود، نسبت به تکمیل کادر قضائی و تهیه و تصویب قوانین تا حدی توفیق یافت. پس از چندی محکمه تجارت را تشکیل داد و دادگاه عالی انتظامی قضات را به وجود آورد و دیوان جزای عمال دولت را تاسیس و آماده کار کرد. قانون ثبت اسناد و املاک و قانون دفاتر اسناد رسمی را در تمام سطح کشور پیاده کرد به طوری که در سال ۱۳۰۸، یعنی پس از دو سال، عدلیه داور جوابگوی احتیاجات کشور شد.^{۱۵}

لایحه منع ماده ۵۰ این قانون در
تجدید نظر دادگاه عدلیه
ماده ۵۰ در ماده ۵۰
مجلس شورای اسلامی
در تاریخ ۱۳۰۸
مجلس شورای اسلامی
در تاریخ ۱۳۰۸
مجلس شورای اسلامی
در تاریخ ۱۳۰۸

پیشنهادی از جانب دکتر مصدق که به دلیل
عدم تمایل نمایندگان رای گیری نشد.

پیشنهادی از جانب دکتر مصدق که به دلیل عدم تمایل نمایندگان رای گیری نشد.

کرده است.^{۱۴} سپس بین ایشان و ابوطالب شیروانی^{۱۵} مشاجره سختی در گرفت. سرانجام این پیشنهاد نیز با اقبال نمایندگان روبرو نشده و مورد تصویب قرار نگرفت. در نهایت قانون تمدید اختیارات علی اکبر داور به مدت چهار ماه با وجود مخالفت شدید دکتر مصدق و بهار به تصویب رسید و وی توانست تدریجاً برنامه های قضائی خود را تکمیل کند.

داور به هر کیفیت و تلاشی که بود با همکاری عده ای از دوستان خود که به خدمت قضا دعوت

پیشنهاد ملک الشعراء بهار که مورد قبول واقع نشد.

- ۱۰- آرشیو کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، همان.
- ۱۱- آرشیو کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، سند شماره ۱۱۸/۶۲۶۳۶ ق.
- ۱۲- مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره ششم، ص ۱۷۱۶.
- ۱۳- آرشیو کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، همان.
- ۱۴- مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره ۶، جلسه ۱۲۰، ص ۱۷۲۹.
- ۱۵- ابوطالب شیروانی معروف به بنان السلطان روزنامه نگار و وکیل دادگستری و نماینده دوره پنجم و ششم از قمشه (شهررضا) از استان اصفهان بوده است.
- ۱۶- عاقلی، باقر، داور و عدلیه، ص ۱۷۳.

پی نوشتها:

- ۱- ملایی توانی، علیرضا، مجلس شورای ملی و تحکیم دیکتاتوری رضا شاه، ص ۲۵۸.
- ۲- آرشیو کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۱۸/۶۲۶۳۶/۴ ق.
- ۳- آرشیو کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۸۰/۶۲۵/۳۶/۴ ق.
- ۴- مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره ششم، ص ۵۲۴.
- ۵- آرشیو کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، همان.
- ۶- مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره ۶، ص ۵۲۴.
- ۷- عاقلی، باقر، روزشمار تاریخ ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی، ج ۱، ص ۲۱۹.
- ۸- ملایی توانی، علیرضا، همان، ص ۲۷۱.
- ۹- آرشیو کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، سند شماره ۱۱۸/۶۲۶۳۶/۴ ق.

منابع:

- ملایی توانی، علیرضا، مجلس شورای ملی و تحکیم دیکتاتوری رضا شاه.
- آرشیو کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره ششم.
- عاقلی، باقر، روزشمار تاریخ ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی.
- عاقلی، باقر، داور و عدلیه. تهران: علمی، ۱۳۶۹.